

НЕФОРМАЛЬНА ЗАЙНЯТІСТЬ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ**Марина Наумова****INFORMAL EMPLOYMENT IN UKRAINE: ANALYSIS OF INFLUENCING FACTORS****Maryna Naumova**

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу факторів, що мають вплив на розвиток неформальної зайнятості в Україні. Проаналізовано стан та динаміку розповсюдження неформальної зайнятості у розрізі гендерної сегрегації, вікових груп, видів економічної діяльності, регіонів країни. Виявлені негативні та позитивні ефекти неформальної зайнятості, які розглядаються в координатах працівників, роботодавців та держави. Встановлені інституційні, економічні, соціальні, організаційні чинники, які є об'єктивними причинами функціонування неформального сектору економіки. На основі застосування кореляційно-регресійного аналізу та моделей з розподіленим лагом проаналізовано взаємозв'язок між неформальною зайнятістю та деякими економічними показниками.*

***Ключові слова:** соціально-економічна нестабільність, турбулентність економіки, ринок праці, неформальна зайнятість, тенденції розвитку, модель з розподіленим лагом.*

***Summary.** There is a significant increase of employment in the informal sector of Ukraine, this phenomenon significantly affects not only the state and development of employment, but the entire economy. That's why there is a need to analyze trends in the development of informal employment, the dynamics of its key indicators and its forecasting. The article is devoted to the analysis of the factors influencing the development of informal employment in Ukraine. The state and dynamics of informal employment distribution in the context of gender segregation, age groups, types of economic activity, and regions of the country are analyzed. The negative and positive effects of informal employment are identified, which are considered in the coordinates of employees, employers and the state. The institutional, economic, social and organizational factors that are objective reasons for the functioning of the informal sector of the economy are established. Based on the application of correlation regression analysis and models with distributed lag, the relationship between informal employment and some economic indicators is analyzed, such as the number of unemployed people, average wages, gross domestic product, income from entrepreneurial activity and self-employment in the structure of aggregate household resources, final consumer expenditures of households, the number of graduates of higher educational institutions.*

***Key words:** socio-economic instability, turbulence of the economy, labor market, informal employment, development trends, a model with a distributed lag.*

Постановка проблеми. Трансформація ринку праці, зокрема сфери зайнятості населення, є однією з умов перетворень національної ринкової економіки, які пов'язані з оновленням галузевої структури виробництва, формуванням системи ринків та їх інфраструктури. Особливістю ринку праці є те, що деякі сфери його функціонування, такі як зона неформальної зайнятості, важко піддається опрацюванню з боку органів офіційної статистики та інституційному контролю з боку державних структур. Оскільки ринковий порядок являє собою стохастичну систему, що має здатність до самоорганізації, то багато елементів ринку праці виникає і функціонує спонтанно, випереджаючи реакцію інститутів державного регулювання, розвиваючись в різних напрямках і прихованих формах, які можуть носити конструктивний і деструктивний характер.

Неформальні трудові відносини в тій чи іншій мірі присутні у всіх формах

господарювання. Відповідно до підходу Міжнародної організації праці, фундаментальною причиною зростання неформального сектора є поєднання надлишку пропозиції праці з низьким попитом на нього. Надлишкова пропозиція праці пояснюється багатьма соціально-економічними та політичними факторами, такими, як переходом від трудомістких до капіталомістких технологій, недостатньою кваліфікацією працівників, наявністю внутрішньої міграції, що сприяє швидкому зростанню кількості робочої сили у містах тощо.

Неформальна зайнятість, як явище, характерне і для країн, що розвиваються, і для розвинених економік. Особливостями неформальної зайнятості в країнах, що розвиваються є те, що вона, як правило, не відноситься до протизаконної виробничої діяльності. Неформальна зайнятість, яка часто визначається як тіньова, розглядається в цих країнах як стратегія адаптаційної поведінки стейкхолдерів ринку праці, яка мінімізує витрати пристосування до нестабільних соціально-економічних умов.

В Україні спостерігається значне зростання зайнятості населення у неформальному секторі, це явище істотно впливає не тільки на стан і розвиток ринку праці, але і всієї економіки країни. У зв'язку з цим виникає необхідність у проведенні аналізу тенденцій розвитку та факторів, які мають вплив на динаміку неформальної зайнятості, що обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам аналізу різноманітних аспектів ринку праці та, зокрема, сфери неформальної зайнятості, присвячено багато досліджень провідних вітчизняних вчених таких, як Е. Лібанова, А. Колот, Ю. Маршавін, Л. Шаульська [1, Shaulska, 2017], А. Ходжаян [2, Khodzhaian, 2017], Я. Кашуба [3, Kashuba, 2015], І. Петрова [4, Petrova, 2016], Г.М. Юрчик [5, Yurchuk, 2013], О. Могильний, М. Судаков [6, Mohylnyi & Sudakov, 2016], В.І. Костиця, Т.В. Бурлай [7, Kostytsia & Burlai, 2016], Гнатенко І.А. [8, Hnatenko, 2017] та інші. Незважаючи на те що проблеми неформальної зайнятості стали в останні роки об'єктом пильної уваги вчених і фахівців в області праці і зайнятості, вони досі не втратили своєї актуальності і потребують подальшої розробки.

У зв'язку з цим, метою статті є аналіз стану, проблем та динаміки основних показників неформальної зайнятості в Україні, кількісний аналіз деяких факторів впливу на розвиток неформального сектору економіки за допомогою економіко-математичних методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація форм і видів зайнятості в Україні за роки становлення її як окремої держави і особливо зараз, коли наша країна разом зі всім світом стоїть на порозі четвертої індустріальної революції, відбувається досить інтенсивно і супроводжується тим, що на зміну традиційним формам повної стандартної зайнятості приходять безліч альтернативних форм. Сфера класичної стандартної зайнятості неухильно звужується, зайнятість набуває нових рис, поширюються гнучкі і мінливі форми зайнятості, як фріланс, аутсорсинг, дистанційна занятість тощо. Але нові форми зайнятості разом з традиційними, досить часто поповнюють сферу неформальної зайнятості населення, яка в останні роки перманентно розширюється.

З веденням трудової діяльності у тіньовій економіці пов'язаний цілий комплекс негативних ефектів. Для працівника вони можуть проявлятися в наступному: зниження стабільності в трудових відносинах; нерегулярність оплати праці та її зменшення; зростання соціальної незахищеності (прав на деякі пільги: виплата вихідної допомоги, оплачувана щорічна відпустка, оплачуваний лікарняний, медичне і пенсійне страхування, звільнення без попереднього повідомлення тощо); підвищення ризику безробіття; обмеження прав щодо регулювання умов праці. Роботодавця неформальна зайнятість позбавляє мотиваційних механізмів впливу на працівника, підриває лояльність працівників, не сприяє підвищенню довгострокової конкурентоспроможності підприємства. Негативні соціально-економічні наслідки від неформальної зайнятості для держави пов'язані зі скороченням відрахувань з заробітної плати в бюджет і в позабюджетні соціальні фонди, зростанням диференціації

доходів населення, недостовірністю оцінки реального стану економіки тощо [1]. Таким чином, істотними класифікаційними ознаками неформальності в трудових відносинах є їх повне або часткове виключення зі сфер регулювання трудового законодавства; оподаткування; соціальних прав і гарантій.

Об'єктивними факторами розвитку неформальної зайнятості є такі інституційні, економічні, соціальні, організаційні чинники, які в сукупності визначають прояв соціально-економічної нестабільності в сфері праці:

- недосконалість нормативно-правової бази та фіскальної політики в Україні, які повинні забезпечувати умови для ведення легального бізнесу, численні зміни в законодавстві та податкової політиці; у зв'язку з досить ліберальною системою покарання та високим рівнем корупції виникає можливість порушень податкового та трудового законодавства;

- в умовах соціально-політичної кризи спостерігається брак нових робочих місць у формальному секторі економіки за рахунок скорочення виробництва; гальмування інноваційних процесів в країні призводить до низьких темпів розвитку нових підприємств, що впливає на пропозицію робочих місць;

- низька вартість робочої сили, яка не тільки призводить до перерозподілу трудових ресурсів з формального сектора економіки в неформальний, але і створює умови для збільшення додаткової, вторинної зайнятості; зменшення доходів та зростання бідності працездатного населення та пенсіонерів, заборгованість з виплати заробітної плати;

- незбалансованість системи освіти та потреб ринку праці призводять до того, що освітньо-кваліфікаційний рівень працівників не відповідає сучасним потребам роботодавців. Це спричиняє необхідність пошуку роботи не за фахом, в тому числі і у неформальній сфері діяльності, особливо молоді, людей пенсійного та передпенсійного віку, тобто основної маси соціально незахищених верств населення.

Можна відмітити, що, окрім негативних аспектів неформальної зайнятості, тіньовий сектор відіграє деяку позитивну роль у забезпеченні зайнятості та доходів населення, у виробництві товарів і послуг, у створенні робочих місць як додаткова можливість адаптації населення країни в умовах турбулентних проявів системної економічної кризи. Неформальні форми зайнятості можуть відповідати не тільки інтересам роботодавців, а й інтересам працівників, які зацікавлені в максимізації свого доходу та більшої гнучкості в організації своєї трудової діяльності. Неформальна зайнятість може бути корисною для суспільства, оскільки вона здатна забезпечувати більш високу зайнятість, в тому числі за рахунок залучення до трудових відносин тих категорій людей, яким в іншій ситуації було б складно знайти роботу в силу специфіки своїх можливостей, наприклад, інвалідам, що знижує витрати суспільства на утримання безробітних і частково непрацездатних, а також зменшує соціальну напруженість завдяки зростанню доходу і розширенню можливостей самореалізації у цих категорій населення. Підприємства знаходять свої переваги у можливості мінімізувати витрати на працю і, як результат, отримати тимчасову перевагу перед конкурентами на ринку. В кризові періоди, з несприятливою ситуацією на ринку праці та неефективністю заходів соціального захисту громадян, неформальна зайнятість може розглядатися для держави як амортизатор турбулентності у соціально-трудових відносинах.

Незважаючи на відмічені позитивні аспекти неформальної зайнятості, її розповсюдження розцінюється відомими українськими теоретиками праці як загроза для оновлення економіки та інноваційного розвитку країни на етапі переходу до нової економіки знань. Дійсно, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, рівень тіньової економіки України у 2014 році склав 42 % ВВП, у 2015 – вже 47 %, у 2016 році – 34 %, і за 9 місяців 2017 року знизився до 33% ВВП [9]. Кількість населення, що працює в неформальному секторі України, за даними Державної служби статистики [10] у 2017 році складала 3695,6 тис. осіб, тобто 22,9 % від загальної кількості зайнятого населення віком 15-

70 років. За 18 років, починаючи з 2000 року, чисельність неформально зайнятого населення зросла на 23 %, причому свого найбільшого значення вона досягала у 2013 році — 4805,9 тис. осіб, починаючи з якого відбувалося її поступове щорічне зменшення. Рівень неформальної зайнятості у період 2000-2017 рр. піднявся з 14,8 % до 22,9 %, в той час, як рівень зайнятості населення віком 15-70 років у 2017 році після періодів коливань знизився до рівня 2000 року, для працездатного населення він опустився навіть ще нижче – на 0,2 %. Рівень безробіття за досліджувані 18 років знизився з 11,7 % до 9,5 %. Таким чином, на фоні загального зниження чисельності населення України, рівня зайнятості та рівня безробіття спостерігається загальна тенденція зростання рівня неформальної зайнятості.

Зі всієї кількості неформально зайнятого населення у 2017 році 41 % склали жінки, і, відповідно, 59 % – чоловіки, причому 47,6 % жінок працювали за наймом, а 52,4 % – не за наймом, у чоловіків наймана і не наймана праця ділиться майже порівну. В розрізі місця проживання, як і у кожному році досліджуваного періоду, сільське населення більш задіяне у неформальній зайнятості – 54,1 %, оскільки в сільській місцевості превалює праця у особистих підсобних господарствах та фермерських господарствах, міське складає 45,9 % з огляду на більш розвинену структуру ринку праці та наявність вакантних робочих місць у формальному секторі економіки. У міських поселеннях 75 % працювала за наймом, для сільських поселень навпаки – більшість неформально зайнятих працює не за наймом (73 %). Аналізуючи розподіл неформальної зайнятості за віковими групами, можна побачити, що у 2017 році 43,7 % займає населення у віці 40-59 років, найбільш вразливі категорії працюючого населення знов лідирували за працею у неформальному секторі економіки в першому півріччі 2017 року – це молодь у віці 15-24 роки (34,4 % до загальної кількості зайнятого населення відповідної вікової групи) та населення пенсійного віку (33,1 %). Серед видів економічної діяльності 77,8 % приходить на сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (42,1 %), будівництво (16,1 %) та сферу оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (19,6 %), що на 0,6 % більше, ніж у 2016 році. При цьому окрему увагу вимагає високий ступінь диференціації регіонів нашої країни за масштабами поширення неформальної зайнятості. Як і у 2016 році, у I півріччі 2017 року найбільше значення рівня неформальної зайнятості спостерігалось у західних областях нашої країни: Чернівецькій області (50,9 %), Івано-Франківській (48,9 %) і Рівненській (48,8 %), а найменше – в Київській області (9,4 %), 13 регіонів України мали рівень неформальної зайнятості вище, ніж середній по країні.

Оцінка факторів, що впливають на поширення неформальної зайнятості, ускладнюється розмитістю кордонів сфери неформальної зайнятості, складністю визначення масштабів і оцінки параметрів явища через нестачу достовірної інформації про нього і істотної розбіжності результатів, що одержані різними оціночними методами, відсутністю чіткого і структурованого поняття, що визначає досліджуваний об'єкт і чітких критеріїв, що дозволяють віднести до нього той чи інший вид трудової діяльності. Але всебічний аналіз та кількісні виміри неформальної зайнятості та її соціально-економічних показників залишаються затребуваними. Ґрунтуючись на даних Державної служби статистики України, отримано функціональні залежності, що висвітлюють вплив деяких факторів на чисельність населення, зайнятого у неформальному секторі економіки та рівень неформальної зайнятості.

Застосування кореляційно-регресійного аналізу та методу Алмон побудови моделей з розподіленним лагом, призвело до моделей, які відобразили лінійну залежність між кількістю неформально зайнятого населення (Y, тис. осіб), рівнем неформальної зайнятості (Y, %) та чисельністю безробітного населення (за методологією МОП, тис. осіб), середньою заробітною платою (грн), ВВП (млн грн), доходами від підприємницької діяльності та самозайнятості в структурі сукупних ресурсів домогосподарств (%), кінцевими споживчими витратами домогосподарств (млн грн), кількістю осіб, випущених з закладів вищої освіти III-

IV рівнів акредитації (тис. осіб) та кількістю осіб, випущених з закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації (тис. осіб).

Рівень безробіття характеризує ефективність і масштаби розвитку формального сектора економіки та соціально-економічне становище сімей, які в умовах низького попиту в формальному секторі на робочу силу, швидше за все, будуть змушені шукати можливості для отримання заробітку в неформальному секторі економіки. Коефіцієнт кореляції між чисельністю неформально зайнятого населення і чисельністю безробітного населення виявився від'ємним і склав $-0,87$, тобто показав високий від'ємний зв'язок цих показників. Це свідчить про одночасне протікання процесів на ринку праці України: зменшення безробіття та зростання неформальної зайнятості, і навпаки. Зміна чисельності неформально зайнятого населення може бути представлена рівнянням, яке відображає вплив на неї кількості безробітного населення з лагом 1, тобто з запізненням у один рік:

$$Y(t) = 6395.23 - 1.15X(t-1). \quad (1)$$

За загальної тенденції зменшення чисельності безробітного населення у період 2000-2017 рр. та зменшення зайнятого населення, можна стверджувати, що частина населення перейшла до сфери неформальної зайнятості, що призвело до її збільшення. Рівняння показує, що зміна кількості безробітних на 1 тис. осіб за два роки призведе до зміни у неформальному секторі на 1,15 тис. осіб за умови сталості протягом цього періоду нині існуючих факторів, що впливають на неформальну зайнятість, і взаємозв'язків між ними.

Зростання заробітної плати має високу додатну кореляцію ($0,84$) з рівнем неформальної зайнятості населення. Це вказує на те, що розвиток економіки призводить не тільки до збільшення рівня заробітних плат і зростання зайнятості у формальному секторі економіки, а, як наслідок, і до збільшення рівня заробітних плат у неформальному. Оскільки доходи від діяльності працівників з тим же рівнем людського капіталу і працюючих в аналогічних умовах в різних секторах повинні вирівнюватися, то в якості мотивації і залучення працівників з високою кваліфікацією та з метою максимізації прибутку, роботодавці неформального сектору вимушені підвищувати заробітну плату, до того ж не сплачуючи податків, що в підсумку, враховуючи зростання цін, інфляцію, тощо, спонукає людей переходити повністю або частково з формального до цього сектору. Рівняння

$$Y(t) = 18.53 + 1.87X(t-1) \quad (2)$$

показує, що рівень неформальної зайнятості може збільшитися на $1,87\%$ за два роки, при збільшенні заробітної плати у формальній сфері на 1 тис. грн.

Показник розміру номінального ВВП дозволяє представити загальну ефективність економічного розвитку країни, а також внесок її економіки в підтримку соціальної сфери. Зростання ВВП забезпечує зростання добробуту населення, можливості для розвитку підприємств і виробництв, створення робочих місць, підвищує конкурентоспроможність країни на світовій арені, що впливає на привабливість приєднання людини або до формального, або до неформального сектору економіки. Вплив динаміки розміру номінального ВВП країни на чисельність неформально зайнятого населення може проілюструвати рівняння з розподіленим лагом:

$$Y(t) = 4942.95 - 0.89X(t) - 0.09X(t-1) + 0.41X(t-2) + 0.59X(t-3) + 0.46X(t-4) + 0.02X(t-5) - 0.73X(t-6). \quad (3)$$

Короткостроковий мультиплікатор дорівнює $-0,89$, тобто збільшення розміру номінального ВВП країни на 1 млрд грн веде в середньому до зменшення показника $Y(t)$ на $0,89$ тис. осіб у поточному періоді. Довгостроковий мультиплікатор показує, що зростання розміру номінального ВВП на 1 млрд грн в поточному періоді призведе через 7 років до

зменшення неформальної зайнятості в середньому на 0,245 тис. осіб.

Споживчі витрати домогосподарств, тобто сукупні витрати на покупку товарів і оплату послуг, мають також певний вплив на динаміку рівня неформальної зайнятості, який можна відобразити за допомогою моделі з розподіленим лагом:

$$Y(t) = 22.16 - 6.82X(t) + 0.17X(t-1) + 4.22X(t-2) + 5.35X(t-3) + 3.53X(t-4) + 1.12X(t-5). \quad (4)$$

Короткостроковий мультиплікатор показує можливе зменшення рівня неформальної зайнятості на 0,07 % у поточний період при зростанні кінцевих споживчих витрат домогосподарств на 1 млн грн, що може відбуватися при зростанні реального доходу людей у формальному секторі або при очікуванні ними збільшення в майбутньому їх реальних доходів. Але аналіз моделі підтверджує той факт, що тенденції розвитку економіки України наразі такі, що за шість років все одно можливе зростання рівня неформально зайнятого населення на 0,08 %, оскільки зростання кінцевих споживчих витрат домогосподарств відбувається також за рахунок збільшення доходів у неформальній сфері, що залишає її привабливою для певних верств населення.

Модель співвідношення рівня неформальної зайнятості і доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості в структурі сукупних ресурсів домогосподарств:

$$Y(t) = 21.31 + 0.42X(t) - 0.3X(t-1) - 0.58X(t-2) - 0.43X(t-3) + 0.16X(t-4) + 0.15X(t-5) \quad (5)$$

показує зниження рівня неформальної зайнятості тільки на 0,57 % наприкінці п'ятого періоду при зростанні доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості на 1 %, хоча їх збільшення не призводить до такого ефекту у поточному періоді, оскільки отримання прибутку без легалізації доходів та сплати податків буде залишатись привабливим для багатьох підприємців без проведення політики стабілізації економіки та виведення бізнесу з "тіні".

Зв'язок між ефективністю функціонування системи освіти та ринком праці є предметом вивчення багатьох українських вчених і залишається актуальним в умовах переходу до постіндустріальної економіки. Аналіз взаємозв'язку між кількістю випускників закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації та неформальною зайнятістю показав високу додатну кореляцію, тобто випускники закладів вищої освіти перманентно поповнюють сектор неформальної економіки. Це, по-перше, представники сфери інтелектуальної діяльності, сфери IT, дизайнери тощо, які можуть працювати віддалено, молодь з високим рівнем інтелектуального капіталу, яка бажає отримувати високі доходи, часто без сплати податків. По-друге, це випускники з низьким рівнем конкурентоспроможності на ринку праці, без досвіду роботи та необхідних компетенцій, які змушені працювати у неформальному секторі. Вплив кількості осіб, випущених з закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації на неформальну зайнятість може бути описаний за допомогою моделі з розподіленим лагом:

$$Y(t) = 3192.31 + 3.17X(t) + 0.13X(t-1) - 1.16X(t-2) - 0.7X(t-3) + 1.53X(t-4). \quad (6)$$

Значення короткострокового мультиплікатора показує збільшення чисельності неформально зайнятих на 3,17 тис. осіб у поточному періоді, за п'ять років збільшення можливе на 2,97 тис. осіб при зростанні кількості випускників на 1 тис. осіб. Тобто з урахуванням того, що у 2017 році було 359,9 тис. випускників закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації, близько 1 % з них можуть одразу поповнити сферу неформальної

зайнятості.

Натомість коефіцієнт кореляції між кількістю випускників закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації та неформальною зайнятістю виявився від'ємним та показав тісний взаємозв'язок між цими показниками. Модель залежності кількості осіб, зайнятих у неформальному секторі економіки, від чисельності випускників закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації має вигляд:

$$Y(t) = 2026.59 - 0.05X(t) - 0.04X(t-1) - 0.03X(t-2) - 0.02X(t-3) - 0.01X(t-4) - 0.003X(t-5) \quad (7)$$

та показує, що за шість років неформальна зайнятість зменшиться на 0,141 тис. осіб. Незважаючи на те, що доволі велику частину серед неформально зайнятого населення традиційно складають особи, які мають професійно-технічну освіту, наприклад у I півріччі 2017 р. – 34,3 %, за останні роки значно підвищилась кількість легальних та нелегальних трудових мігрантів з загальною середньою та професійно-технічною освітою, які згодні на будь-яку низько кваліфіковану працю з порівняно високою заробітною платою у європейських країнах, що призводить до зменшення чисельності зайнятого населення, в тому числі і у неформальному секторі економіки.

Висновки. Широке розповсюдження неформальної зайнятості є наслідком глибоких інституційних недоліків в національній економіці, яке на фоні військово-політичної кризи є перешкодою до відновлення національної економіки. В результаті формальний сектор не створює нові робочі місця і значні потоки працівників перетікають в неформальний, який відрізняється малою продуктивністю і низькою кваліфікованістю. Швидке зростання неформальності у молодих представників сфери інтелектуальної діяльності також представляються негативною тенденцією сучасної економіки. Незважаючи на деякі позитивні функції неформальної зайнятості, які пов'язані з більш ефективною адаптацією ринкових агентів до факторів невизначеності ринкової кон'юнктури, з іншого боку є зручним засобом існування нелегальної діяльності, яка деструктивно впливає на функціонування ринкової економіки. Аналіз деяких факторів впливу на розвиток неформальної зайнятості показав, що зменшення її концентрації на ринку праці України можливо тільки за виконання комплексу дій, які будуть направлені на відновлення економічної ситуації в країні. У зв'язку з цим виникає необхідність у проведенні подальших спеціальних досліджень за допомогою методів економіко-математичного моделювання, які дозволять зробити наступні кроки в вивченні та розумінні механізмів функціонування неформальної економіки, факторів впливу на її розвиток та поширення, та стануть у нагоді при розробці відповідних рішень економічної політики.

Список використаних джерел:

- [1] Шаульська Л. Проблема тіньової зайнятості в контексті структурних трансформацій ринку праці / Л. Шаульська, Н. Якимова // Схід. Економічні науки. – 2017. – № 2. – С. 28-35.
- [2] Ходжаян А. Тенденції функціонування неформального сектору економіки України / А. Ходжаян, Б. Ганжа // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2017. – № 1. – С. 35-41.
- [3] Кашуба Я.М. Тенденції зайнятості у неформальному секторі економіки України / Я.М. Кашуба // Ефективна економіка. – 2015. – № 8. – С. 28-36.
- [4] Петрова І.Л. Соціальні ризики неформальної зайнятості в Україні / І.Л. Петрова. // Ринок праці та зайнятість населення. – 2016. – № 4. – С. 29-32.
- [5] Юрчик Г.М. Оцінювання масштабів та наслідків тіньової зайнятості / Г.М. Юрчик // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2013. – № 1. – С. 138-143.

[6] Могильний О.М. Нелегальна зайнятість та її наслідки для економіки України (аналітичний огляд) / О.М. Могильний, М.В. Судаков // Ринок праці та зайнятість населення. – 2016. – № 4. – С. 25–28.

[7] Костриця В.І. Сучасна політика ЄС щодо скорочення неформальної зайнятості та адаптація її підходів в Україні / В.І. Костриця, Т.В. Бурлай // Ринок праці та зайнятість населення. – 2016. – № 3. – С. 32-38.

[8] Гнатенко І.А. Сучасні тенденції зайнятості населення в умовах конвергенції України з європейським союзом / І.А. Гнатенко, Т.Г. Соляник, В.О. Рубежанська. // Проблеми системного підходу в економіці. – 2017. – № 4. – С. 34–40.

[9] Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=docs_project.

[10] Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

References:

[1] Shaulska, L., & Yakymova, N. (2017). Problema tinovoi zainiatosti v konteksti strukturnykh transformatsii rynku pratsi [Problem of shadow employment in the context of the labour market structural transformation]. *Skhid. Ekonomichni nauky*, 2, 28-35 [in Ukrainian].

[2] Khodzhaian, A., & Hanzha, B. (2017). Tendentsii funktsionuvannia neformalnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Trends of functioning of the informal sector of the Ukraine economy]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 1, 35-41 [in Ukrainian].

[3] Kashuba, Ya.M. (2015). Tendentsii zainiatosti u neformalnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Employment trends in the informal sector in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, 8, 28-36 [in Ukrainian].

[4] Petrova, I.L. (2016). Sotsialni ryzyky neformalnoi zainiatosti v Ukraini [Social risks of informal employment in Ukraine]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia*, 4, 29-32 [in Ukrainian].

[5] Yurchyk, H.M. (2013). Otsiniuvannia masshtabiv ta naslidkiv tinovoi zainiatosti [Evaluation of the scope and consequences of shadow employment in Ukraine]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, 1, 138-143 [in Ukrainian].

[6] Mohylnyi, O.M., & Sudakov, M.V. (2016). Nelegalna zainiatist ta yii naslidky dlia ekonomiky Ukrainy (analychnyi ohliad) [Illegal employment and its Consequences for Ukraine's economy (analytical review)]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia*, 4, 25-28 [in Ukrainian].

[7] Kostriytsia, V.I., & Burlai, T.V. (2016). Suchasna polityka YeS shchodo skorochennia neformalnoi zainiatosti ta adaptatsiia yii pidkhodiv v Ukraini [Modern EU policy to reduce undeclared work and adapting its approaches in Ukraine]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia*, 3, 32-38 [in Ukrainian].

[8] Hnatenko, I.A., Solianyuk, T.H., & Rubezhanska, V.O. (2017). Suchasni tendentsii zainiatosti naseleennia v umovakh konverhentsii Ukrainy z yevropeiskym soiuzom [Modern trends of employment in the context of the convergence of Ukraine with the European Union]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, 4, 34-40 [in Ukrainian].

[9] Ofitsiynyi sait Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy [Official web-site of Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. *me.gov.ua*. Retrieved from www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=11ee7fbd-37c3-49f0-81e8-5c70a931a032&title=RivenTinovoiEkonomikiUkrainiZa9-Misiatsiv2017-Sklav33-VidVvp [in Ukrainian].

[10] Ofitsiynyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].

Biography of the author:

Name: Naumova Maryna.

Academic titles: PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor.

Organization: Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Personal e-mail: naumova.maryna@gmail.com.